

*До разової спеціалізованої вченої ради
Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора
Івана Васильовича КРАСНИЦЬКОГО**

на дисертацію

Назарія Сергійовича МОРОЗЮКА

**«Кримінально-правова характеристика військових насильницьких
кримінальних правопорушень»**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження військових насильницьких кримінальних правопорушень зумовлена низкою правових, соціальних і безпекових чинників, особливо в умовах воєнного стану та збройної агресії проти України.

До таких чинників слід віднести, як вірно зазначає дисертант, насамперед зростання кількості військових кримінальних правопорушень. В умовах активних бойових дій має місце істотне збільшення чисельності військовослужбовців, що об'єктивно підвищує ризик вчинення ними більшої кількості правопорушень, у тому числі насильницьких. Очевидно, що на таку загрозу слід науково обґрунтовано реагувати.

Другим, напевне центральним фактором аналізу та вироблення ефективних механізмів протидії таким кримінальним правопорушенням є потреба забезпечення військової дисципліни, у тому числі кримінально-правовими засобами. Очевидно, що військові кримінальні правопорушення і насамперед насильницькі підривають боездатність підрозділів, авторитет командування, морально-психологічний стан особового складу тощо. А це у війську недопустимо, а в умовах воєнного стану та бойових дій – катастрофічно.

Окрім того, навіть в умовах війни має бути забезпечено належний захист прав людини: як потерпілих від кримінально-протиправних діянь, так і осіб, які порушують кримінально-правові заборони. А дослідження сучасної правозастосовної практики (особливо тієї, яка склалася в умовах воєнного стану) дозволяє виявити прогалини у: кваліфікації військових насильницьких злочинів; застосуванні заходів реагування за їх вчинення; розмежуванні військових і загальнокримінальних правопорушень тощо. На цій основі виникає можливість напрацювати рекомендації для законодавця та суб'єктів правозастосування щодо підвищення ефективності кримінально-правового реагування на відповідні діяння.

Не можна оминати увагою і той факт, що Україна, як цивілізована держава, попри умови воєнного стану дбає про свій імідж на міжнародній арені, а відтак здійснює активну діяльність щодо недопущення (а у випадку вчинення – належного правового реагування) фактів вчинення кримінальних правопорушень представниками Сил Оборони України, у тому числі військових насильницьких.

Слід також погодитися з автором, що попри певний рівень наукової розробки обраних для дослідження питань вітчизняними науковцями, потрібно констатувати, що проблема кваліфікації насильницьких кримінальних правопорушень у сучасних умовах ведення бойових дій, проведення перманентних правових і військових реформ не є остаточно розробленою як на теоретичному, так і на нормативному й правозастосовному рівнях. Зокрема, у доктрині на сьогодні поняття військових насильницьких кримінальних правопорушень спеціально не досліджено й потребує детального науково-практичного аналізу; відсутні комплексні дослідження проявів насильства в системі різних кримінальних правопорушень проти військової служби та аналіз проблематики воєнних насильницьких кримінальних правопорушень; не втрачає своєї актуальності і питання розмежування військових насильницьких кримінальних правопорушень між собою та відмежування від суміжних загальнокримінальних правопорушень; теоретичний і практичний інтерес становить вироблення спеціальних правил кваліфікації військових насильницьких кримінальних правопорушень тощо.

Додаткової актуальності обраній тематиці дослідження, як вірно зазначає дослідник, додає той факт, що наразі в Україні триває активна робота відповідної Робочої групи над розробленням проекту нового Кримінального кодексу України, яка (робота) поступово фіналізується.

Оскільки рецензована дисертація присвячена аналізу саме таких питань, то її актуальність сумнівів не викликає.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з роботою Н.С. Морозюка «Кримінально-правова характеристика військових насильницьких кримінальних правопорушень» дає підстави для висновку, що наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, можна вважати загалом обґрунтованими. Підставою для цього є:

- визначення мети, завдань та логіки дослідження;
- використання широкого спектру методів пізнання. Ознайомлення з роботою дозволяє стверджувати, що зазначені автором методи дійсно використовувались у роботі комплексно та у взаємозв'язку;
- використання класичних для кримінально-правової науки підходів до аналізу складів кримінальних правопорушень;
- опрацювання відповідної кількості джерел. Автор вніс до списку 207 джерел, які прямо чи опосередковано стосуються теми дослідження. Водночас, попри згадування у тексті, не на усі джерела є посилання щодо використання їх у роботі. Наприклад, дисертант вказує про опрацювання ним праць П.П. Богуцького (джерела 4-14), проте цитування положень таких праць у роботі відсутні;
- опрацювання судової практики та використання її прикладів у роботі тощо.

Структура дисертації відповідає тим завданням, які поставив перед собою автор.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають 8 підрозділів (хоча дисертант зазначає у вступі, що їх 9), висновків, списку

використаних джерел та 3-х додатків на 7 сторінках (хоча дисертант зазначає що сторінок 2).

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження військових насильницьких кримінальних правопорушень» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 дисертації висвітлено генезу закріплення заходів кримінально-правового реагування на скоєння військовими особами діянь, відповідальність за вчинення яких на сьогодні передбачена у ст.ст. 404-406 КК України, у основних джерелах законодавства, яке діяло на території сучасної України.

У підрозділі 1.2 досліджено іноземний досвід регламентації відповідальності за вчинення військових насильницьких кримінальних правопорушень. Проаналізовано окремі положення законодавства США, Великобританії, Франції, ФРН, Республіки Польщі, Італійської Республіки, Королівства Норвегія, а також пострадянських держав: Грузії, Республіки Вірменія, Азербайджану Литовської та Латвійської Республік.

Підрозділ 1.3 присвячено визначенню поняття та характеристиці значення дослідження військових насильницьких кримінальних правопорушень. Запропоновано визначення військового насильницького кримінального правопорушення як діяння, передбаченого розд. XIX Особливої частини КК України, яке завжди супроводжується і конститутивною ознакою якого є застосуванням насильства.

У висновках до розділу запропоновано до військових насильницьких кримінальних правопорушень відносити діяння, передбачені статтями 404–406, а також 426-1 та 433 КК України.

Розділ 2 «Аналіз складів військових насильницьких кримінальних правопорушень» також складається з трьох підрозділів, які присвячені характеристиці об'єктивних та суб'єктивних ознак досліджуваних складів кримінальних правопорушень.

У підрозділі 2.1 роботи традиційно досліджено об'єкт як елемент складу військового насильницького кримінального правопорушення. Обрано як прийнятну та обґрунтовану позицію, що об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які посягає особа, котра вчинила кримінальне правопорушення, заподіюючи їм певну шкоду, і які поставлені під охорону кримінального закону. Автором зазначено, що кримінальні правопорушення, передбачені статтями 404, 405 і 406 КК України, насамперед спрямовані на порушення порядку статутних взаємовідносин між військовослужбовцями. Ця обставина, на переконання автора, визначає їх місце в КК України, зокрема у розділі XIX його Особливої частини. Оскільки вказані кримінальні правопорушення проти військової служби відбуваються із застосуванням насильства, то, безумовно, вони поряд з військовими відносинами завдають шкоди фізичній чи психічній безпеці людини. Життя, здоров'я, свобода та інші блага потерпілих у цих кримінальних правопорушеннях виступають як додаткові об'єкти.

Далі дисертант визначає, що основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 404 КК України, – порядок підлеглості та військової честі. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути здоров'я особи, її воля, честь і гідність, інші блага. Життя особи є додатковим обов'язковим об'єктом

злочину, передбаченого ч. 5 ст. 404 КК України. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 405 КК України, на переконання здобувача, є також порядок підлеглості та військової честі, його додатковим обов'язковим об'єктом – здоров'я особи, а додатковим факультативним об'єктом – громадський порядок. А основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 406 КК України, є порядок взаємовідносин між військовослужбовцями, які не знаходяться у відносинах підлеглості, додатковий обов'язковий об'єкт – честь і гідність особи. Додатковим факультативним його об'єктом можуть бути життя та здоров'я особи, інші блага.

Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 426-1 КК України, на думку дисертанта, становить ту частину суспільних відносин порядку несення військової служби під час її проходження, посягання на які передбачає недотримання або порушення приписів чинного законодавства, що забезпечують належне управління підпорядкованими військовими частинами, їх підрозділами із забезпечення належного правопорядку у військовій сфері і за своїм спрямуванням посягають на кілька об'єктів «за горизонталлю» (основні й додаткові безпосередні об'єкти). Свою позицію про розуміння безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 433 КК України, дисертант, на жаль, не висловив.

У підрозділі 2.2 було висвітлено ознаки об'єктивної сторони досліджуваних дисертантом деліктів. Акцент зроблено на дослідженні такої ознаки, як суспільно небезпечне діяння та інших ознак, які на думку дисертанта мають статус обов'язкових, у складах кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 404-406, а також статтях 426-1 та 433 КК України.

У підрозділі 2.3 було подано характеристику суб'єкта та суб'єктивної сторони досліджуваних складів кримінальних правопорушень. Зокрема, було запропоновано розширити перелік військових кримінальних правопорушень, суб'єктами вчинення яких можуть бути визнані і поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, за рахунок доповнення абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК України додатковою вказівкою ще й на присвячені військовим насильницьким кримінальним правопорушенням статті 404 та 405 КК України.

Також обґрунтовано, що відмежування складів злочинів, передбачених статтями 405 та 406 КК України, полягає у спрямованості умислу винного.

Розділ 3 «Сучасний стан, проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства за вчинення військових насильницьких кримінальних правопорушень» складається з двох підрозділів.

Зокрема, підрозділ 3.1 присвячено розгляду питань кваліфікації військових насильницьких кримінальних правопорушень проти порядку статутних взаємовідносин між військовослужбовцями (ст.ст. 404-406 КК України), а також запропоновано шляхи їх вирішення.

У підрозділі 3.2 запропоновано авторські пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері кримінально-правового забезпечення відповідальності за вчинення військових насильницьких кримінальних правопорушень. Пропонується доповнення переліку кваліфікуючих ознак злочину,

передбаченого ч. 3 ст. 426-1 КК України, за рахунок додаткової вказівки на вчинення відповідного діяння саме групою осіб; аргументовано пропозицію частково формалізувати критерії тяжких наслідків (у частині, що стосується матеріальних збитків) як ознаки складів злочинів, передбачених статтями 404 та 406 КК України, поширивши дію примітки ст. 425 КК України на всі норми, розміщені у розд. XIX Особливої частини КК «Військові кримінальні правопорушення»; рекомендовано уніфікувати показники тяжких наслідків (як і істотної шкоди), які згадуються у всіх статтях Особливої частини КК України; запропоновано доповнити чинний КК України окремою нормою, присвяченою регламентації кримінальної відповідальності за таке діяння, як посягання на життя начальника, а також іншої особи, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, у зв'язку із здійсненням законної діяльності зазначених осіб щодо забезпечення військової безпеки держави, що має сприяти посиленню кримінально-правового захисту цих осіб.

Разом з тим, у цьому розділі не отримав повного і всебічного аналізу згадуваний автором дисертації Проект нового КК України, який розробляється в Україні і, за твердженням автора, перебуває на стадії «фіналізації».

Зміст розділів та підрозділів загалом відповідають їхнім назвам.

За результатами дисертації сформульовано відповідні висновки.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові результати, одержані Н.С. Морозюком у дисертації «Кримінально-правова характеристика військових насильницьких кримінальних правопорушень» є такими, що містять елементи наукової новизни.

3-поміж наукових позицій, які виносяться на захист, варто виокремити: положення про доцільність розширення переліку військових кримінальних правопорушень, суб'єктами вчинення яких можуть бути визнані і поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, за рахунок доповнення абз. 2 ч. 2 ст. 401 КК України додатковою вказівкою ще й на присвячені військовим насильницьким кримінальним правопорушенням статті 404 та 405 КК України; наукову гіпотезу щодо необхідності уніфікації змісту та обсягу поняття тяжких наслідків (як і істотної шкоди), які згадуються у всіх статтях Особливої частини КК України; аргументи про те, що поняття «особливий період» є значно ширшим, ніж поняття «період мобілізації людських ресурсів», а тому особливий період не закінчується у момент завершення мобілізації в Україні; гіпотезу про те, що до змісту «тяжких наслідків» у ч. 2 ст. 404 КК України необхідно, крім фізичної та психічної шкоди, включати також і шкоду організаційну, яка може настати в результаті опору начальнику або іншій особі, що виконує обов'язки військової служби, або примушування зазначених осіб до порушення цих обов'язків тощо.

Всього на захист виносяться 14 положень. Визнаючи наявність у них новизни необхідно зазначити, що їх зміст та виклад, як і будь-яких нових наукових положень, не може бути сприйнято безапеляційно. Вочевидь, що вони можуть бути предметом подальшої дискусії, можуть розвиватися і вдосконалюватися.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих авторкою. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати,

отримані в процесі роботи над дисертацією, відображено в 13 публікаціях, з яких: 5 – статті в наукових фахових виданнях України, 2 – розділи в колективних монографіях, 2 – статті в іншому науковому виданні, 4 – матеріали конференцій.

Результати дослідження оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах: Всеукраїнській науково-дискусійній платформі, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності «Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії» (м. Кропивницький, 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій до 25-річчя утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 2022 р.); 50-й Міжнародній науково-практичній конференції «World Development of Science and Technology» (Канада, м. Оттава, 2023 р.).

За твердженням автора усі сформульовані у дисертації положення, висновки та рекомендації ґрунтуються на власних дослідженнях здобувача.

Часові межі наукових публікацій: 2022–2025 роки. Праці дисертанта включені у список використаних джерел до дисертації та внесені до додатку А.

Перелік наукових праць здобувача засвідчує, що основні результати дисертаційного дослідження відображено в опублікованих працях дисертанта, а також їх достатньо апробовано на науково-практичних заходах.

Мова та стиль дисертації. Відповідність спеціальності. Дисертація виконана державною мовою. Стиль дисертації загалом відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також визначається послідовністю, системністю, обґрунтованістю.

Зміст та результати роботи повною мірою відповідають спеціальності 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів. Слід погодитися з дисертантом, що викладені в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані та вже використовуються:

– у науково-дослідній діяльності – як основа для подальших наукових досліджень військових насильницьких кримінальних правопорушень;

– у правотворчій діяльності – під час розробки змін і доповнень до чинного КК України та проекту нового КК;

– у правозастосовній сфері – під час застосування кримінального законодавства у справах про військові насильницькі кримінальні правопорушення, а також в якості науково обґрунтованих заходів щодо підвищення взаємодії з удосконалення систематизації військових насильницьких кримінальних правопорушень (акт впровадження у практичну діяльність Командування Повітряних Сил Збройних Сил України від 2 травня 2023 р.) (Додаток В);

– у навчальному процесі – при розробці науково-методичних матеріалів і викладанні відповідних навчальних дисциплін, при проведенні лекційних та практичних занять та у процесі науково-дослідної діяльності студентів (акт впровадження у навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса від 5 грудня 2025 р.) (Додаток Б).

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення. Попри загальну позитивну оцінку рецензованої роботи Н.С. Морозюка «Кримінально-

правова характеристика військових насильницьких кримінальних правопорушень», необхідно вказати, що вона, як і всі інші наукові роботи, не позбавлена певних дискусійних моментів, містить підстави для висловлення застережень і зауважень, окремі позиції вимагають уточнення, є спірними чи потребують додаткових аргументів під час захисту. Найістотнішими з них є такі:

1. Перше з застережень стосується визначення кола кримінальних правопорушень, які стали предметом дослідження. Автор обґрунтовано зосередив свою увагу на кримінальних правопорушеннях, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 404-406 КК України. Окрім них, до насильницьких військових правопорушень у висновках до розділу 1 автором віднесено також кримінальні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 426-1 та ст. 433 КК України. Хоча, справедливості ради, слід відмітити, що обсяг та глибина уваги до аналізу таких норм є істотно меншими (а подекуди мінімальними), ніж до аналізу складів кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 404-406 КК України. Зокрема, у підрозділах 1.1 та 1.3 діяння, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст.ст. 426-1, 433 КК України, майже не аналізуються; опис суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 433 КК України, є, м'яко кажучи, мінімалістичним (стор. 129 дисертації) тощо.

Водночас автор оминув увагою ч. 4 ст. 410 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», яка передбачає відповідальність за «вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого».

Окрім цього, поза увагою дисертанта опинилися кримінально-правові норми, закріплені у ч. 2, 3 ст. 431 «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні» КК України.

У цьому ж аспекті дискусійною є позиція автора про те, що «ст. 435-1 КК України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», яку ми не включили до жодної з перерахованих груп військових кримінальних правопорушень через те, що передбачене нею діяння, власне, таким не являється, адже військовослужбовці в ньому являються не суб'єктами, як цього вимагає ст. 401 КК України, а, навпаки, – потерпілими від кримінального правопорушення». Можливо навпаки? Адже ст. 401 КК України чітко фіксує, що суб'єкт військових злочинів завжди спеціальний, а особи, не зазначені у цій статті, підлягають відповідальності лише за співучасть. Відтак, більш обґрунтованою щодо ст. 435-1 КК України вважаємо позицію професора М.І. Хавронюка (<https://pravo.org.ua/blogs/obraza-vijskovosluzhbovtysya-ta-pogrozujomu-kryminalna-vidpovidalnist/>), яка зводиться до того, що ст. 435-1 КК України – це законодавча помилка, але доки вона не виправлена, то діяння, передбачене нею, слід розглядати як окреме кримінальне правопорушення.

З огляду на викладене, дисертанту під час захисту слід викласти аргументовану позицію відносити чи ні вищезазначені кримінальні правопорушення до насильницьких військових.

2. Є міркування щодо окремих упущень у ефективності обрання підходів до аналізу питань, поставлених у дисертації, та побудови її структури. Зокрема: у підрозділі 1.1 аналізуються історичні аспекти розвитку законодавства, яке хоч і діяло на теренах сучасної України, але яке, з огляду на сучасні реалії, не можна вважати таким, що заслуговує на увагу сучасного українського вченого; окрім цього, історичні аспекти частково повторюються у підрозділі 3.2; на початку роботи автором не запропоновано власного розуміння змісту та обсягу поняття «військового насильницького кримінального правопорушення» (хоча обґрунтування авторського розуміння можна було навести пізніше), що дало б змогу більш повно окреслити межі дослідження та історичних аспектів, зарубіжного досвіду тощо; при визначенні змісту та обсягу поняття «військового насильницького кримінального правопорушення» та його видів автору слід було зупинитися на розумінні змісту (істотних ознак) та обсягу (видів) понять «насильства» та «насильницького кримінального правопорушення» загалом, а вже на цій основі робити висновки про те, які з «насильницьких кримінальних правопорушень» є військовими; у підрозділі 1.3 автор заглибився у кримінально-правовий аналіз норм, передбачених ст.ст. 404-406 КК України, попри те, що для таких цілей у роботі є окремо виділена частина – розділ 2; у цьому ж підрозділі (1.3) аналізуються обставини, які обтяжують відповідальність за відповідні кримінальні правопорушення (так звані кваліфікуючі ознаки), хоча кримінально-правовий аналіз основних складів цих правопорушень проводиться пізніше – у наступному (другому) розділі роботи, тощо.

3. Не можуть бути сприйняті безапеляційно усі запропоновані автором положення новизни. Зокрема, потребує додаткового пояснення: а) авторське положення про те, що «кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості мала б бути диференційована у зв'язку з його вчиненням в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (нова редакція ч. 2 ст. 406 КК України), та в умовах воєнного стану (нова редакція ч. 3 ст. 406 КК України)» (не зрозуміло про яку редакцію йдеться, якщо це авторська пропозиція нової редакції, то варто було її навести у тексті роботи чи додатках); б) положення про доцільність доповнення розд. XIX Особливої частини КК України окремою нормою про «застосування насильства щодо підлеглих». З огляду на наявність у КК України ст. 426-1, авторська позиція потребує належної аргументації, адже застосування насильства (вчинення діянь, які ніхто не має права вчиняти/дозволяти) є класичним проявом перевищення влади, у тому числі військовою службовою особою, а залежно від його наслідків (тяжке тілесне ушкодження, заподіяння смерті) такі діяння можуть отримувати кримінально правову оцінку як сукупність кримінальних правопорушень; в) позиція дисертанта, що «при розмежуванні понять «примушення» і «примус» в першому випадку потерпілий має можливість волевиявлення, вибору варіанта поведінки, оскільки труднощі, що виникають, є цілком переборними, а під час примусу свобода вибору взагалі обмежена: варіантів або немає взагалі, або вони вкрай звужені», адже ч. 2 ст. 40 КК України чітко передбачає, що питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу (не примушення!),

внаслідок якого вона зберігала (!) можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень ст. 39 КК України.

4. Автор дисертації неодноразово самостійно визначає зміст певних понять (наприклад, поняття «біль», «заякувати» (стор. 48 дисертації), «побої» (стор. 55 дисертації) тощо) без звернення до авторитетних джерел, які містять відповідні наукові визначення таких понять. Також у дисертації мають місце випадки апелювання до певних (хоч і відомих) позицій без вказання кому саме вони належать. Наприклад, «до поняття фізичного насильства має бути включено не будь-яке обмеження волі, а лише таке, яке пов'язане з безпосереднім впливом на організм потерпілого. Цю думку поділяє більшість криміналістів» (стор. 48 дисертації) – хто саме?; «у літературі висловлено точку зору, згідно з якою всі альтернативні суспільно небезпечні наслідки мають бути, як правило, однорідними і рівноцінними з погляду суспільної небезпеки» (стор. 95 дисертації) – ким висловлено? та ін.

5. Є застереження до наповнення підрозділу 2.2 «Об'єктивна сторона як елемент складу військового насильницького кримінального правопорушення» дисертації, зокрема: не зовсім обґрунтованим видається проведення у цьому розділі (стор. 94-96 дисертації) аналізу обставини, які обтяжують відповідальність (так звані кваліфікуючі ознаки) за кримінальні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена у ст. 404-406 КК України, оскільки не всі вони стосуються ознак власне об'єктивної сторони відповідних складів; не приділено належної уваги суспільно небезпечним наслідкам та причинному зв'язку у складах досліджуваних кримінальних правопорушень тощо.

6. Потребує уточнення підхід автора щодо кваліфікації випадків, коли за кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено у спеціальній кримінально-правовій нормі, встановлено менш суворі межі покарання, ніж, як називає автор, за «додаткове» діяння (стор. 151, 166-167 дисертації).

Думається, що при кваліфікації заподіяння тілесних ушкоджень при вчиненні насильницьких військових кримінальних правопорушень слід виходити не лише з караності «додаткового діяння», а насамперед враховувати чи є таке додаткове діяння «конститутивною» ознакою кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено спеціальною нормою. О.К. Марін з цього приводу, як видається, абсолютно правильно зазначив: «у випадках, коли норма про «основний» злочин не враховує як конститутивну або кваліфікуючу ознаку певний злочинний прояв поведінки особи, іншими словами, складом злочину не охоплюються певні дії, які виходять за межі визначеного складу кількісно чи якісно, говорити про конкуренцію кримінально-правових норм немає підстав, оскільки таке явище не наділене загальними ознаками конкуренції. Тобто, вирішуючи ситуацію, коли «спосіб» вчинення злочину є більш тяжким злочином, ніж сам «основний» злочин, ми можемо говорити не про виняток з правил подолання конкуренції кримінально-правових норм, а про відсутність конкуренції й, відповідно, вирішувати проблему на підставі інших правил» (Марін О. К. *Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм* : монографія. К. : Атіка, 2003. 224 с.).

Але це правило працює і навпаки: якщо «спосіб» має статус конститутивної або кваліфікуючої ознаки, то має місце конкуренція, і тоді відмінність у тяжкості (караності) «основного» і «додаткового» діяння втрачає своє значення. А відтак, наприклад, у статті 406 КК України заподіяння середньої тяжкості ушкодження не потребують додаткової кваліфікації не через розмір санкцій відповідних кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 406 та ст. 122 КК України), а тому, що заподіяння відповідного тілесного ушкодження є конститутивною ознакою ч. 2 ст. 406 КК України (тому змісту порівнювати санкції у такому випадку немає) тощо. Натомість кваліфікація заподіяння тяжких тілесних ушкоджень та (або) смерті при вчиненні кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена у ст.ст. 404 та 406 КК України, пов'язана з підходами до розуміння обсягу поняття «тяжких наслідків» у правозастосовній практиці.

В цьому ж аспекті слід відзначити, що робота набула б більш повного та структурованого вигляду, якщо б автор присвятив більше уваги дослідженню питань співвідношення (розмежування/відмежування) досліджуваних складів кримінальних правопорушень з суміжними.

7. Є певні зауваження, які стосуються формальних моментів або неточностей (можливо технічного характеру) у дисертації, які потребують пояснень дисертанта. Зокрема: автор не деталізував обсяг свого авторства у науковій статті, опублікованій у співавторстві з Г.М. Собко; неточно описана структура дисертації; є застереження до назви підрозділу 2.3 «Суб'єктивні ознаки як елементи складу військового насильницького кримінального правопорушення» (так ознаки чи елементи?); на стор. 129 дисертації автор зазначає, що «у ст. 433 КК України суб'єкт злочину загальний», що суперечить ст. 401 КК України; на стор. 153 зазначається, що «найбільш нагальним є питання кваліфікації військових злочинів у ст. 404, 405 і 406 КК України, пов'язаних із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого за обставин, зазначених у ч. 2, 3 ст. 121 КК України (хоча ст. 121 КК України не має ч. 3); на стор. 165 наявне таке речення: «Що стосується нововведень цього закону, то тут також можна згадати строки позовної давності та інструменти впливу наших правоохоронних органів на належне розкриття вказаних видів кримінальних правопорушень»; незавершеною є пропозиція дисертанта про доцільність «спеціального» кримінального захисту «волонтерів, активістів, дружин військовослужбовців або дружин працівників та експрацівників силових відомств, блогерів» (стор. 165-166 дисертації); автор зазначає, що ним «відповідні пропозиції надіслано до Верховної Ради для врахування в роботі, для внесення відповідних змін та доповнень у чинний КК України», але не додає їх до дисертації для ознайомлення тощо.

Однак зазначені зауваження не заперечують можливості загальної позитивної оцінки роботи, мають в основному дискусійний, рекомендаційний або технічний характер, можуть бути пояснені здобувачем наукового ступеня під час захисту представленої дисертаційної роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому. Дисертаційна робота Н.С. Морозюка «Кримінально-правова характеристика військових насильницьких кримінальних правопорушень» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що наділене актуальністю, містить науково обґрунтовані результати, які спрямовані на розв'язання наукових завдань, що

мають істотне значення і для кримінально-правової науки України, і для правозастосування.

Тема роботи, об'єкт та предмет дослідження, її зміст, а також положення та висновки відповідають спеціальності 081 - Право.

Порушень академічної доброчесності у роботі не виявлено.

Рецензована дисертація відповідає основним вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор – Назарій Сергійович МОРОЗІЮК при успішному захисті може претендувати на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

директор навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

І.В. КРАСНИЦЬКИЙ

